

Búcsú Jimmytől

Kollégánk, sokunk szellemi mentora és közeli barátja, Kelemen János egyetemi professzor, az MTA rendes tagja, de leginkább mégiscsak Jimmy, 2024 januárjának utolsó napján távozott közülünk. Régóta tudtuk, hogy nem teljesen egészséges. Talán nem olyan régóta, mert ő maga nem verte nagy dobra, de néhányan azt is tudtuk, hogy súlyos beteg. De aki személyesen ismerte őt, az azt is tudta, hogy hozzáállását a világ dolgaihoz mindig is áthatotta a bizakodás és a remény. Ezért is nehéz most elfogadni, hogy már nincs remény újra látnunk őt.

Nehéz lenne akár csak röviden is felsorolni mindazt, amit a filozófiai szakma és általában a magyar kultúra Jimmynek köszönhet. Ha csak annyit mondanánk, hogy egyike volt a legnagyobb műveltségű és a legátfogóbb látásmódú magyar bölcselőknek, keveset állítanánk. Először is, mert nem csak filozófus volt, még ha mi, filozófusok, elsősorban mindig is filozófusként fogunk rá emlékezni. Másodszor, mert nem csak egy volt a legnagyobbak közül, hanem sok tekintetben teljesen egyedülálló, még ha ezt ő maga szerénységből talán nem érezte is így.

Közismert tény, hogy a szellem emberétől sajnos nem idegen a gőg, és nem tagadhatjuk, hogy a karakter e kórsága nem ritka jelenség a filozófusok körében sem. Jimmy ebben a tekintetben is különleges személyiség volt. A magyar akadémiai élet hektikusan változó, a stabilitást mára teljesen nélkülöző szervezeti világában volt ő minden, ami az évek során lehetett, még ha nem feltétlenül akart is lenni: tanszékvezető, intézetigazgató itthon és külföldön, pályázatok vezetője és bírálója, ilyen, olyan, amolyan egyetemi és akadémiai bizottságok tagja vagy épp elnöke. Egyvalami azonban soha nem volt: intrikus.

Természeténél fogva képtelen volt rá, hogy bárkit lenézzen, vagy hogy önmagát mások fölé helyezze. Az sem érezte magát mellette kellemetlenül, aki nem tudta felmérni, hogy egy műveltségben, tudásban felette állóval beszél, és az sem, aki tisztelettel közeledett felé. Ha úgy tetszik, nem szavakban vagy kötelességből tekintette embertársait egyenlőnek, hanem természetes habitusánál fogva. A moralizálást nem sokra becsülte, a közvetlen emberi viszonyok, a barátság viszont nagyon sokat jelentett számára. Az általa írt tudományos munkák számát talán csak barátai száma haladta meg, és erre mindig is büszke volt.

Ez a habitus intellektuális attitűdjéből eredt. Mindenki és minden műben a szellem értelmes megnyilvánulását próbálta felfedezni. Persze nem értett mindennel és mindenkivel egyet, de soha nem azt kereste, hol lehet belekötni abba, amit a másik állít, hanem hogy hogyan lehet annak értelmet adni. Az érdekelte, miként lehet megtalálni az igazság szikráját, vagy ha talán nem is az igazságét, hát az értelmes, eredeti gondolatét, bármely műben vagy szövegben. Vállalt vagy ösztönös hegelianusként – sajnos nem tudom, melyik volt valójában – mindenütt az emberi szellem, ráció kibontakozását kereste, és a legtöbb esetben meg is találta, olyankor is, amikor más csak a sötétben tapogatózott. Emlékszem, hallgató koromban egyszer azon sajnálkozott, hogy egy gyakorlatilag teljesen elfelejtett 19. századi brit neohegelianust, akinek a neve felmerült egy szemináriumon – talán egy Russell-szöveg kapcsán – nem ismer eléggé.

Jimmy nemcsak a filozófiát, hanem a kultúrát általában szerette és művelte szenvedélyesen. Vagy féltucatnyi nyelvet ismert, beszélt és tanulmányozott nyelvészként, irodalmi és

történelmi műveltsége is lenyűgöző volt. Nyugodtan állíthatjuk, kevés ember tudása vetekedett a világban az övével. Pályafutását költőként kezdte, és életének utolsó éveit a szívéhez oly közel álló olasz kultúra, elsősorban Dante tanulmányozásával töltötte. De egészen ritka és egyedülálló szellemi tehetségét életének legnagyobb részében mégis a filozófiának szentelte.

Azt azonban nem mondhatjuk, hogy – leszámítva talán az olasz filozófiai hagyományt – ő lett volna ennek vagy annak a filozófiai témának vagy irányzatnak a legnagyobb hazai szakértője. Nem azért, mert ne lehetett volna, ha akar, hanem azért, mert végtelenül távol állt tőle a szűk látókörű szellemi kasztosodás. Nem volt harcos fenomenológus, sem hermeneuta, sem strukturalista vagy posztmodern; és nem, a szó szigorú értelmében nem volt analitikus filozófus sem.

A nyelv filozófiai szerepének megértése természetes módon tette számára érdekessé az analitikus hagyományt, amit sokunk tőle – az idősebb nemzedék szinte kizárólag tőle – tanult először az egyetemen. De Jimmytől tanulhattuk meg azt is, hogy az analitikus hagyomány jóval több, mint nyelvfilozófia. Történelemfilozófiai munkáiban, ahogy a történelemfilozófiáról tartott óráin is, briliáns módon ötvözte a francia és olasz felvilágosodás vagy a német idealizmus klasszikusainak mély belátásait az analitikus hagyományból kölcsönzött szigorú, világos érvelési technikákkal. Azért nem volt semmilyen filozófiai irányzatnak vagy korszaknak a szakértője, mert mindegyikhez értett, és ami ennél is fontosabb, mindet értékelte.

Ennek a szellemi nyitottságnak, ami kétségkívül idegen korunk túlspecializált és ezért gyakorta érdektelenségbe fulladó tudományos gyakorlatától, egyik szembeötlő megnyilvánulása az általa írt recenziók, bírálatok sora volt. Nem számoltam össze, de gyanítom, nemigen van olyan magyar filozófus, aki több recenziót írt volna mások munkájáról, mint Jimmy. Fiatalon mindnyájan írunk vagy írtunk időnként recenziókat, ez mintegy része a szakmai szocializációnak. Aztán kiöregszünk belőle. De Jimmy saját művek alkotása mellett egész életében írt bírálatokat, hol egyes munkákról, hol egész életművekről. Ily módon mások gondolkodása az ő életművének is integráns részévé válhatott. A végső motiváció azonban a szellemi kíváncsiság volt és a feltétlen nyitottság a gondolkodás minden terméke irányába.

Így bár egyik iskolához sem tartozott, Jimmy igazi iskolateremtővé vált. Nem a szónak abban az absztrakt, nehezen megfogható, sokszor formális értelmében, amit a különböző akadémiai procedúrák során szokás a jelöltektől számonkérni. Hanem a szó legszorosabb, történelmi értelmében. Filozófusok nemzedékeit indította el a pályán, és sokan közülük neki köszönhetik, hogy aztán ott is maradhattak.

A mi nemzedékünk neki köszönheti, hogy a nyolcvanas években, amikor tanszékvezető lett az ELTE Bölcsészettudományi Karának Filozófia Tanszékén, már nem kellett a marxizmus-leninizmusra hivatkoznunk, ha bármely filozófiai témáról akartunk írni vagy beszélni, még akkor sem, ha hivatalosan a tanrend ezt követelte volna meg. Később, amikor a légkör váratlanul szabadabbá vált, alapvető szerepe volt az új tanrendek kidolgozásában és az egész magyar filozófiai kultúra szakmai átalakításában. Általában, Jimmynek mint kollégának, tanárnak és intézményvezetőnek meghatározó szerepe volt abban, hogy mára a magyar filozófia a nemzetközi filozófiai élet részévé vált. Nélküle ma nem lenne sem a filozófia oktatása, sem kutatása Magyarországon az, ami.

Jimmy nem titkolta, néhányunknak el is mondta, mi tette számára olyan különösen vonzóvá a filozófiát: az, hogy a filozófiában a gondolkodás szabad. Egész szakmai élete ezt a szabadságot testesítette meg, a gondolkodás szabadságát. Meggyőződése volt, hogy ezt a szabadságot csak egy dolog korlátozhatja, aminek viszont korlátoznia is kell, és ami nélkül nem létezhet szellemi szabadság: a racionalitás. A mi nemzedékünk jónéhány tagja tőle tanulta meg, hogy az észszerűség az egyetlen olyan szabály, amit filozófus nem hághat át. De a filozófiában minden, amit az ész megenged, szabad. Nincsenek dogmák, amelyekhez ragaszkodni kellene, nincsenek iskolák vagy irányzatok, amikhez hűségessé köti.

Ez az észszerűségbe vetett töretlen meggyőződés segítette át élete nehéz pillanatain. Mert azt nem mondhatjuk, hogy ilyenek ne lettek volna. Életét családi tragédiák, közeli barátok korai elvesztése nehezítette; időnként a betegségek sem kímélték, még a pipázásról, egykori egyetemi óráinak elengedhetetlen rítusáról is le kellett mondania. Pályája kezdetét nem könnyítette meg a rendszer, amiben dolgoznia kellett, és végét sem aranyozta be a hivatalos politikává emelt tomboló irracionalitás, az értelmes közösségi gondolkodásra tett minden kísérlet tudatos aláaknázása.

Ami mégis kiemelte őt legtöbbünk közül, hogy bár nem volt szenttelen, és ezért az élet csapásaitól sokat szenvedett, és a rációt a mindennapokban és időnként a szakmai életben is felülíró emberi ostobaság miatt sokat bosszankodott, sohasem háborgott, és sohasem volt megkeseredett. Mindig jó volt találkozni vele, látni és hallani, ahogyan a derű és a szellem kiapadhatatlan aktivitása árad belőle. Valahányszor találkoztunk, tudtuk, éreztük, hogy minden megpróbáltatás ellenére egy boldog embert látunk. Nehéz lesz hozzászokni a gondolathoz, hogy nincs már velünk.

Huoranszki Ferenc

MTA Filozófiai Bizottság